

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ”**

**ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА**

Иван Борисов Спиров

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация на тема

**РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКАТА ТРАДИЦИЯ НА
КОРЕЙСКИЯ ПОЛУОСТРОВ
(Будизмът в периода IV – XIV век)**

За присъждане на образователна и научна степен
„ДОКТОР”
по научната специалност 05.01.01 – История на философията

Научен ръководител: Проф. д-р Иван Илиев Камбуров

Научно жури:

Проф. д.ф.н. Александър Федотов (председател на журито, рецензент)
проф. д.ф.н. Валентин Канавров (рецензент)
проф. д.ф.н. Нина Димитрова
проф. д-р Иван Камбуров
доц. д-р Георги Донеv

София, 2012

Представеният дисертационен труд е обсъден на катедрен съвет на катедра *История на философията* при ФФ на СУ „Св. Климент Охридски” на 19.03.2012 г. и одобрен за публична защита.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 12 юли 2012 г. от 10.00 ч. в зала No. 111 на ЦИЕК.

Съдържание на автореферата

I. Обща характеристика на дисертацията	4
II. Структура, обем и кратко съдържание на дисертацията	8
III. Резултати от изследването и тезиси за защита	25
Апробация на резултатите от изследването	28

I. Обща характеристика на дисертацията

Будизмът има 2500 годишна история на разпространение и развитие в Азия. Във всяка страна, в която прониква, той оказва голямо влияние върху развитието на изкуството, литературата и философията. Едновременно с това, самият той също се модифицира под влиянието на местните култури. Макар основните му доктринални положения да остават непроменени, тяхната интерпретация и реинтерпретация в различните културни среди варират в широк диапазон, което рефлектира в оформянето на различни школи, различаващи се както по своята култово-обредна практика, така и в собствено философски план. Това важи с особена сила за страните от региона на Източна Азия, към които се числи и Корея. Будизмът прониква на Корейския полуостров преди повече от 1600 г. Неговото развитие в тази страна не протича равномерно, а е белязано от различни пикове и спадове. Понастоящем близо една четвърт (или около 12 млн.) от жителите на Република Корея се самоопределят като будисти.

Обект и предмет на изследването:

Дисертация има за *обект* на своето изследване религиозно-философската традиция на Корейския полуостров, а нейн *предмет* е философията на корейския будизъм от периода IV – XIV век. Без да претендира, че е в състояние да обхване целия спектър от философски идеи и понятия на корейската будистка мисъл, изследването, представено в дисертационния труд, е фокусирано върху водещите философски проблеми, които се оказват в центъра на дискурса в един или друг етап от развитието на корейската мисъл в избраната историческа рамка. В процеса на изследване се засягат и въпроси, които са от особено значение за разбирането на цялостната мисловна традиция на източноазиатския будизъм. Те са свързани със значението на понятията за *Буда-природа* и *изначално просветление*, както и с ролята на съзерцателните практики за разбирането на тези понятия.

Актуалност на изследването:

В България до настоящия момент не са провеждани други изследвания, посветени специално на философията на корейския будизъм. Същевременно, необходимостта от един такъв труд е осезателна. Причина за това е нуждата, от една страна, да се разшири кръга на съществуващите изследвания върху будистката философия, за да може да се наблюдава една по-пълна картина на будизма като феномен на световната култура, а от друга, да се допълнят изследванията в областта на кореистиката, занимаващи се с различни аспекти от културното наследство на Корея (литература, изкуство и пр.). Тази нужда обуславя и *актуалността* на предлаганата дисертация.

Хронологически рамки на изследването:

Историческата рамката на дисертационния труд обхваща времето от IV до XIV в. Тези времеви граници са взети, за да може да се проследи развитието на ключовите понятия и концепции и да се покаже мястото на будизма в цялостната религиозно-философска традиция на Корейския полуостров. Будизмът навлиза на корейска земя именно през IV в. Преминавайки през различни етапи на историческо развитие, през XIV в. той бива изтласкан от обществено-политическия живот на страната. Едновременно с това, след утихването на споровете между будисти и неоконфуцианци, състояли се в края на XIV и началото на XV в., в мисловната динамика в рамките на самата корейска будистка философия се наблюдава определен спад. През следващите векове, в чисто спекулативно отношение последната не бележи нови върхове подобни на тези, които биха могли да се наблюдават в избраната историческа рамка.

Принципи на изследването:

Методологията на изследването се основава на историографския и историко-философския анализ, сравнителната аналогия и интерпретативния подход. Резултатите от дадено изследване на мисловна традиция от Изтока до голяма степен зависят от това, какво определяме като философско, респективно – какво ще припознаем като философия в рамките на „чуждата“ култура. В дисертацията се установява сходството между будистката мисъл с нейния антиметафизичен заряд, който присъства във всичките ѝ форми (вкл. корейските) и съвременната философия, чиито най-важни течения са антиесенциалистки.

За да остане в сферата на научната обективност, моделът на интерпретация следва *херменевтичния прочит на текстовете* на корейски мислители (не само будистки, но и техни критици, с оглед на още по-голямата обективност), чието творчество се отнася към изследвания от период.

Източници на изследването:

Като основни *изворови текстове* на изследването използваме съчинения на корейските мислители Уонхьо (617 – 686), Чинул (1158 – 1210), Чон Доджон (1342 – 1398) и Кихуа (1376 – 1433). Това включва: трактатът на Уонхьо „*Десет подхода в разрешаването на доктринални спорове*” (в превод на английски от проф. Ч. Мюлер), както и първите две глави от коментара му към „*Махапраджнапарамита-сутра*” (в превод на проф. Ким Йонг-пьо); „*Откровен разговор за истинния Ум*” и „*Тайни на култивирането на ума*” на Чинул (и двата трактата в превод на проф. Р. Е. Бусуел); „*Свод от критики срещу будизма*” на неоконфуцианския автор Чон Доджон и „*Изложение на правилното*” от Кихуа (и двете в превод на проф. Ч. Мюлер).

Критическата литература включва научни монографии и статии на водещите учени в областта – както западни, така и корейски специалисти.

Цели и задачи:

Целта на дисертационния труд е да изследва аналитично развитието на корейския будизъм в периода IV – XIV в. Тези времеви граници ни дават възможност да изследваме в дълбочина теоретичното развитие на базовите идеи и понятия на корейската будистка мисъл. В собствено философски план за нас е от особено значение осъщественият анализ на конкретни понятия и тяхната последваща интерпретация и реинтерпретация при различни корейски мислители. Такива водещи понятия като „Буда-природа”, „единен/истинен Ум”, „татхагата-гарбха” и свързаните с тях концепции за „изначалното (вроденото) просветление” и модела „същност-функция” са от фундаментално значение за разбирането не само на корейския, но и на източноазиатския будизъм като цяло.

Постигането на поставената цел реализираме посредством решаването на следните конкретни *задачи*:

1. Предлагане и обосноваване на необходимостта от нов подход в историко-философския анализ на предмета на изследване, който да послужи като основа за бъдещи теоретични разработки в областта.
2. Структуриране и аргументация на нова периодизация на развитието на корейския будизъм, ориентирана специално към нуждите на историко-философското изследване.
3. Дефиниране на ключовите за корейската будистка традиция понятия, изхождайки от текстовете на самите корейски мислители.
4. Допълване и конкретизиране на съществуващите класификации на специфичните характеристики на корейската будистка мисъл от избрания период.
5. Изследване и обосноваване на мястото на корейския будизъм в: а/ цялостната религиозно-философска традиция на Корейския полуостров; б/ източноазиатската будистка мисъл.

II. Структура, обем и кратко съдържание на дисертацията

Структура и обем на изследването:

Дисертацията е с обем 145 стр. без библиографията. *Структурирана* е в *Увод*, *четири глави*, *Заключение* и *Библиография*. Посочено е използването на 87 библиографски източника и 3 уеб-сайта.

Кратко съдържание на дисертацията:

Уводът (стр. 5-19) представя обекта и предмета на изследването. В него се извежда актуалността на дисертацията, обосновават се целта на изследването и избрания метод, формулират се целите и задачите, излага се теоретичното значение на работата.

В тази част на изследването първоначално приемаме като необходимо присъщ отговорът на въпроса: какво определяме като философия в рамките на корейската будистка традиция? Важността на това питане се обуславя от съществуващите различия между източноазиатската и европейската култура. В процеса на развитие на Западната култура и цивилизация, необходимостта от все по-детайлно уточняване на специфичната проблематика на философската наука довело до разслояване на самата философия на различни дисциплини като логика, епистемология, онтология и/или метафизика, етика, естетика и пр. Когато обаче, боравим с дадено понятие от източноазиатската будистка традиция, то би станало напълно неразбираемо, ако го извадим от цялостния му контекст и го подведем под някаква удобна (западна) рубрика от подобен тип. В източноазиатските школи като Чан, Сон и Дзен всички понятия функционират единствено в хоризонта на съзерцателните практики на будизма и будисткото просветление (бодхи). Едно понятие като „Буда-природа“, чиито анализ е от съществено значение за разбирането на корейския будизъм, лесно би могло да се подведе под рубриката

„онтологическа категория” и да се заключи, че то изразява някаква предполагаема метафизическа същност. Подобен ход обаче, не би ни приближил към разбирането на това понятие, защото то не представлява чисто спекулативна категория (като „субстанцията” на Аристотел), а изразява практически опит. По същите причини е трудно да се търси философска система в корейския будизъм, която да отговаря на критериите за систематичност от немския класицизъм. При Чинул (1158 – 1210) ние наистина откриваме система, доколкото е налице едно централно понятие – „Ум” (кор. – *шим*, което Чинул еднозначно отъждествява с „Буда-природата”) и от и около това понятие се извежда целия дискурс. Чинуловата система обаче, не е теоретико-догматично построение, а има претенцията да изразява факти, които са по-скоро от психологическо, отколкото от метафизическо естество. В този смисъл, със своя акцент върху изучаването на природата на ума, овладяването на процесите на съзнанието и преодоляването на психологическия факт на страданието будизмът (не само корейския) би могъл да се интерпретира в една по-широка екзистенциална, психологическа и прагматистка перспектива, която напълно отговаря на съвременната, постмодерната (постметафизическа, постесенциалистка) философска нагласа.

В Увода е представен аналитичен обзор на съществуващите до момента критически изследвания, свързани с темата на дисертацията, като обръщаме внимание на все още слабата осветеност на корейския будизъм в българската научна действителност. В полето на българската наука, най-близки до предмета и обекта на настоящата дисертация са трудовете на проф. Александър Федотов, които представляват значим принос в изследване на влиянието на будизма върху традиционната култура на Полуострова и най-вече върху корейската литература. Посочени са пионерите в изследванията свързани с философията на корейския будизъм – проф. Чарлз Мюлер, проф. Робърт Бусуел, проф. Луис Ланкастър, почитаемия д-р Со Кьон-по Сунним, проф. Хи Сун-кил, проф. Сим Че-рьон и др.

В тази първоначална част, предлагаме и нов изследователски модел на *периодизация* на предмета на изследване, който е съобразен не с измененията в социално-политическата роля на *сангхата* (будистката общност) в корейското общество, а следва промените в собствено философски план. Основният *критерий*

при определяне на вътрешните граници в рамките на този модел са парадигмалните трансформации, извършващи се вътре в самата философска традиция на корейския будизъм. Пример за явление от подобен характер е творчеството на будисткия мислител Уонхьо (617 – 686), който се отказва от традиционната по неговото време практика да се подражава изцяло на китайските образци и се заема с изграждането на оригинална, корейска форма на будистка философия. Обособени са общо три своеобразни центъра на синтеза, които намират израз в творчеството на Уонхьо (617 – 686), Чинул (1158 – 1210) и Кихуа (1376 – 1433), като всеки от тях бележи завършването на определен етап от развитието на корейската будистка философия. Съответно, според предлагания модел на периодизация, в дисертацията се обособяват три такива етапа от развитието на корейския будизъм във времето между IV и XIV в.

Глава първа (стр. 20-65), озаглавена „Процесът на инкултуриране на будизма на Корейския полуостров“, започва с анализ на процесите, чието начало се поставя с навлизането на будизма в Далечния Изток. Корейският полуостров е част от източноазиатския културен ареал. Онези форми на будисткото учение и практика, които през IV век започват да се разпространяват в Корея, вече са били преминали през определен процес на китаизация (джунгуохуа). Невъзможно е да се извърши каквото и да било адекватно изследване на корейската будистка философия без да се вземе под внимание този процес. В началото на главата, този процес е подложен на обстоен анализ. От срещата на две различни светогледни нагласи – тази на индийския будизъм, която не вижда във феноменалния свят нищо друго освен преходност и страдание и традиционно китайската, с нейния натурализъм и позитивно отношение към света и живота, се заражда една нова будистка традиция, която определяме като специфично източноазиатска. Когато говорим за инкултурирането на будизма в страните от Източна Азия, ние имаме предвид не просто включването на някои елементи от местните традиции в будистките култово-обредни практики, но преди всичко съществени трансформации засягащи базовите мирогледни представи на будистката философия. В процеса на инкултуриране на будизма в Китай, поради нуждата да се намери баланс между

антиесенциалисткия (будистки) и натуралисткия (традиционно китайски) тип мислене, на преден план се издигат такива основни понятия като *татхагата-гарбха* и *Буда-природа* и се заговаря за *изначално заложеното у човека просветление* (бън-дзюе), които преодоляват нихилистичните интерпретации на будисткото учение и в същото време, не препращат към някаква обективна, неподвижна, метафизическа структура на действителността. Последните заемат централно място и във философията на някои от най-значимите корейски мислители като Уонхьо и Чинул.

В първа глава на изследването, също така е разгледана и религиозно-философската структура на Корейския полуостров към момента на навлизане на будизма. Конфуцианството прониква в Корея по едно и също време с будизма – през втората половина на IV в., а даоизмът дори по-късно. В резултат от осъществения анализ стигаме до извода, че благодарение на този факт, будисткото учение не среща никаква идеологическа опозиция в началния етап от разпространението си в Корея. От проведения ретроспективен анализ на традиционните корейски религиозни представи, извеждаме обобщението, че народната религия, с която будизмът се сблъсква на Корейския полуостров не би могла да бъде такава опозиция, защото в нея собствено философския елемент, в смисъла на критическо мислене, а оттам и възможност за въвличане в интелектуален дебат, практически липсва.

Констатираме, че при началния етап от разпространението на будизма на Полуострова, на корейска земя са били внесени множество текстове (сутри и шастри) на различни индийски и китайски школи (Мадхямика, Йогачара, Фа-сян, Хуа-йен и пр.), а много от корейските будисти посещавали Китай, са се учили при различни местни учители, проповядващи различни доктрини. В нашето изследване стигаме до извода, че всичко това е създавало известно объркване в корейските интелектуални среди и пред тях се е появил неизбежният въпрос: кой е автентичният будизъм, кое е истинното учение на Буда? Необходимостта да се даде отговор на този въпрос е в основата на създадения от известния корейски мислител от VII в. Уонхьо (617 – 686) философски синтез, както и на неговия стремеж да постигне единство между всички противоречия, които открива в отделните

текстове и школи. Уонхьо се опитва да представи будизма като единно цяло. Ето защо неговата философия бива наричана „тон-пулкьо”. Помятието „тон” или „тон-тал” означава „прониквам през”, а „пулкьо” е корейската дума за будизъм. Уонхьо използва това понятие (тон-пулкьо), за изразяване на идеята, че макар в различните будистките текстове да се съдържат известни разминавания по отношение на онтологическата или гносеологическата проблематика, те всички заедно изразяват, макар и по различен начин, една и съща Реалност. Тя присъства (прониква) във всички тях. В дисертацията показваме, че това разбиране на Уонхьо е и в основата на неговия философски диалектически метод, наречен „хуаджен” – „разрешаване (букв. – „хармонизиране”) на спорове”. Доколкото всички текстове отразяват една и съща реалност, няма реални противоречия между тях. В тази реалност борбата между противоречивите теории се сменя. Според нас, един от големите приноси на този корейски мислител е и неговият опит (именно посредством хуаджен) да съгласува помежду им две от фундаменталните концепции на Махаяна, които, дори според някои от съвременните учени, се намират в известно противоречие една спрямо друга. Това са ученията за „пустотата” (шунята) и доктрината за универсалната „Буда-природа”. Първото, в своята класическа индийска форма, изразява не-наличието на собствена природа (санскр. „свабхава”) или метафизична субстанция в явленията, както и не съществуването на постоянен Аз или Атман. Според доктрината за „Буда-природата” всички живи същества притежават същата природа на ума като тази на Будите и тази природа е изначално просветлена. За разлика от шуня-вада, която е естествено продължение на антиметафизическия патос на ранния будизъм, идеята за Буда-природата винаги е била подозирана в известен есенциализъм. Последното обстоятелство е било в основата на множество дебати. В съчинението си „Десет подхода в разрешаването на доктринални спорове”, което е анализирано в първата глава на дисертацията (1.3.1.), Уонхьо защитава тезата, че двете учения не са метафизически постулати, а практически указания. Тяхната цел е разрушаването на привързаността към крайните възгледи. Чрез концепцията за Буда-природата се преодолява склонността към нихилизма, а чрез учението за пустотата се унищожава привързването към метафизическия есенциализъм. В крайна сметка, Уонхьо ни насочва към опитното преживяване на

реалността такава, каквато е, отвъд ограничените понятия и концептуални рамки. В друго свое съчинение „Коментар към Праджнапарамита” Уонхьо използва същия подход към проблема, като го разширява, служейки си и с традиционния за индийската логика похват, известен като *чатушкотика* (букв. „четири върха”). При този традиционен индийски подход, за разлика от Аристотеловия закон за изключеното трето, са възможни четири съждения. Ако трябва да изразим „четирите върха” с формула, би се получило следното: „Всяко нещо е или А, или не-А, или А и не-А, или нито А, нито не-А”. Последното съждение – формулата *нито-нито* (санскр. нети-нети), винаги е била често използвана в Индия при описанието на трансцендентни реалности. Уонхьо, който познава логиката на Дигнага (480 – 540)¹, заимства този похват от индийската логика. В коментара си към *Праджнапарамита*, той нарича *Буда-природата* „мъдрост, вродена във всички живи същества” и я отъждествява с понятието *Татхата* (букв. Такъвост)². Пак там, корейският мислител си служи с чатушкотиката като казва, че съществуват четири различни твърдения относно тази реалност, а именно: че тя съществува (различна е от пустотата), че тя не съществува (тъждествена е с пустотата), че тя едновременно съществува и не съществува (т.е. – едновременно е и тъждествена и различна от пустотата) и че тя нито съществува, нито не съществува (не е нито тъждествена, нито различна от пустотата). След това, на въпроса на въображаемия събеседник, кое от тези съждения е вярно, Уонхьо отговаря: „Горните четири възгледа са всичките верни, защото всичките се основават на ученията на Буда, няма противоречие между тях. Тъй като истинският статут на ноуменалното е отвъд думите и интелектуализацията, той не може да се определя като истина или неистина”.³ Тук Уонхьо използва логиката, за да разкрие, че истинната природа на реалността е отвъд логическото описание, а е налична

¹ Дигнага (480 – 540) – индийски философ и логик от школата Йогачара. За Уонхьо и логиката виж статията на проф. Ч. Мюлер: Muller, A. Charles. “Wonhyo and Logic”, *Bulletin of Toyo Gakuen University*. vol. 16, March, 2008; pp. 1–17.

² Wonhyo’s Essential of the Mahaprajnaparamita-sutra: Translation of Chapters 1-2 with Annotated notes, Translated by Kim Yon-pyo, *International Journal of Buddhist Thought and Culture*, February 2006, vol. 6, p. 61.

³ Ibid.

само за непосредственото прозрение. В същия момент, той използва този факт, за да преподчертае единството на различните учения в интерпретативния хоризонт на *тон-пулкьо*.

Обобщаваме, че разбирането на Уонхьо за будизма като *тон-пулкьо* и стремежът към преодоляване на противоречията (хуаджен) се запазват като устойчиви характеристики на корейския будизъм.

Във **Втора глава** (стр. 66-103), озаглавена „Разцвет на будизма при династията Обединена Шила и първата половина от управлението на династията Корьо (VII – XII в.)” представяме развитието на будизма по време на династията Обединена Шила (668г. – 935г.) и първата половина от управлението на династията Корьо (918г. – 1392г.). Акцентиране върху влиянието на Китай и рецепцията на китайските школи от времето на династията Тан в Корея. Последното слага начало на процесите, които довеждат до следващия голям синтез в историята на корейската будистка мисъл.

В тази глава отделяме съществено внимание на едно от най-значимите събития в историята на корейския будизъм в разглеждания период, а именно рецепцията на школата Чан (кор. Сон) през IX – X в.. В следствие на това, местната будистка традиция в Корея се разделя на два основни клона – „доктринални” (Кьо) и „медитативни” (Сон) школи. Във връзка с това разделение, в собствено философски план, възникват и споровете за „внезапното” и „постепенното просветление”. Представителите на двете страни в тях изхождат от различни интерпретации на концепцията за „Буда-природата”.

Корейските будисти от XI – XII в. започват да търсят пътища към премахване на противоречията между Сон и Кьо (доктриналното и медитативното направление в корейския будизъм от онзи период) и постигане на някаква форма на синтез между тях. Тук отново проличава онази черта на корейската будистка мисъл, която води началото си от Уонхьо – стремеж към хармонизиране на различните позиции и постигане на един интегрален будизъм (тон-пулкьо). Именно в духа на тази специфично корейска мисъл се осъществява и синтезът на известния будистки реформатор Поджо Чинул (1158 – 1210), който има огромни последици върху

бъдещото развитие на религиозно-философската традиция на Полуострова, защото именно той се превръща в теоретична база на онази форма на корейския будизъм, която впоследствие се налага като доминираща и остава такава и в наши дни – Чогъе-сон.

В изследването, посредством анализ на текстовете на Чинул, показваме и стигаме до извода, че в неговото творчество философията на Сон достига своята теоретична зрялост. Той успява да постигне синтез между Сон и Кьо обединявайки позитивното и идеалистично течение в Сон, което води началото си от китайската школа Хун-джоу на Ма-дзу Дао-и (709 – 788) и практически ориентираната традиция в интерпретацията на учението на Хуа-йен, чиито основоположник е Ли Тун-сюан (653 – 729). Наред с това, той успява да хармонизира и противоречивите позиции в спора между застъпниците на доктрината за „внезапното просветление“ и привържениците на „постепенното култивиране на ума“, като доказва, че двата подхода не са взаимноизключващи се. В основата на този негов синтез стои същата визия за будисткото учение, която води началото си от Уонхьо, а именно, че различните доктрини в еднаква степен представляват израз на будисткото учение и взаимно се допълват в светлината на практиката.

В учението на Чинул се откриваме една стройна система, която се изгражда около централното понятие в неговата философия – *„истинния Ум“* или *„Буда-природата“*. В трактата „Откровен за разговор за истинния ум“, той започва с ясно дефиниране на понятията, преминава към разглеждането на *същността* на ума, оттам извежда неговите *функции*, разкрива отношението между „същност“ (чхе) и „функция“ (йон) и показва как всичко това се съотнася към будистката практика. „Същност“ и „функция“ са взаимосвързани, немислими са една без друга и *изразяват динамиката на ставането; отразяват събитийния характер на действителността*. Просветлената същност на Ума присъства във всички живи същества, но тя се актуализира и се манифестира в своите функции посредством практиката.

В „Откровен разговор за истинния ум“ Чинул започва изложението на своето учение за ума с изясняване на понятията. В духа на Уонхьо и *тон-пукьо* той е уверен, че всички сутри и шастри в еднаква степен изразяват истинското учение на

Буда и затова, анализирайки текстовете един по един, събира широк кръг от термини, които подвежда под общото понятие „истинен Ум”. Сред тези термини са „Буда-природа”, „татхагата-гарбха”, „Татхата”, „Дхармака” и пр. Според Чинул „*Умът трансцендира причината и следствието*”⁴. Подобно твърдение е в сериозно противоречие с концепциите на класическия индийски будизъм, в който абсолютно всичко се мисли като причинно обусловено и нищо не може да съществува извън веригата на зависимия произход, изразяваща самия механизъм на кръговрата на самсара. Само че „Умът” на Чинул не е част от редицата на биващите неща. Дори изобщо не е битие. Той го определя като нито съществуващ, нито несъществуващ; не възникващ и не изчезващ. Същевременно: „Всичките планини и реки на великата земя, тревите, дърветата, горите, всички съществуващи явления, всички замърсени и чисти дхарми се появяват [възникват] от него”⁵. Подобни пасажки могат да ни подведат да приемем, че *Умът*, за който говори Чинул, е някакъв трансцендентен Абсолют или Демиург, подобен на Бога на авраамичните религии. Такава интерпретация би била напълно погрешна по няколко причини. На първо място, „истинният Ум” изобщо не е трансцендентен спрямо живите същества. Той не съществува отделно от тях и не може да се мисли като някакъв отвъдсветовен принцип. Второ, в авраамичните религии Бог освен Абсолют е и Личност. В тези религии най-важно за вярващия е личното общение между човека и Бога. *Умът* в Сон не е персонален принцип. Отново да повторим: той не съществува отделно от живите същества. Той е напълно иманентен на тях, като тяхна универсална природа.

Друг проблем, който се проявява при анализа на учението на Чинул за Ума е свързан с факта, че в пасажки като цитирания преди малко, на същия този Ум се приписва пораждането на всички световни явления. Корейският мислител пише за него, че той е „основният източник на пораждане на всички светове”⁶. Тогава, ако приемем, че казаното по-горе остава валидно, а именно, че *Умът* не съществува

⁴ The Collected Works of Chinul, The Korean Approach to Zen. Translated with Introduction by Robert E. Buswell Jr; Universiti of Hawaii Pres, 1983, p. 165.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid. p. 166.

отделно от живите същества и ако в същото време приемем, че той е източник и на всички явления, логическият извод, който се налага от само себе си е, че учението на Сон е форма на солипсизъм⁷. Нека обаче не забравяме, споменатото по-горе предупреждение, че същността на ума не се подава на концептуализация. Да му приписваме подобен онтологически статут би било прибързано. Да се разглежда концепцията на Сон за Ума единствено като форма на солипсизъм би означавало да се подмени целия дискурс. Основната цел, която си поставя Чинул във всички свои съчинения е да изведе просветлението като нещо изначално налично в индивидите, като самата природа на техния ум и след това да покаже процеса на актуализация на това просветление в контекста на будистката практика. Въпросът за онтологическия статус на *нещата-в-себе-си* е второстепен по отношение на тази цел. Явленията съществуват за нас единствено, доколкото ги възприемаме. Да кажем, че нещо е напълно невъзприемаемо е все да кажем, че то не съществува. Следователно да се пита как съществуват предметите извън съзнанието, което ги възприема е несъстоятелно. В този контекст, от епистемологическа гледна точка, тезата на Сон, че всички явления се пораждат от ума, може да интерпретира в смисъл, че ние познаваме единствено модификациите на собственото си съзнание, а не „нещата-в-себе-си”, още по-малкото някакви метафизични субстанции. Природата на *Ума*, за която говори Чинул е именно съзнанието, взето независимо от всичките му модификации. Съзерцателната практика в будизма (не само в Сон) се стреми именно към потискане на тези модификации (постигане на състояние на у-ниен, букв. „не-мислене” или „без-мисловност”), за да разкрие тази природа.

Въз основа на осъществения анализ, констатираме, че Чинул успява и да хармонизира и противоречивите позиции в спора между застъпниците на доктрината за внезапното просветление и привържениците на постепенното култивиране на ума, като показва, че двата подхода не са взаимноизключващи се. В основата на този негов синтез стои същата визия за будисткото учение, която по-рано разкрихме при Уонхьо, а именно, че различните доктрини в еднаква степен

⁷ Субективно идеалистическа теория, според която съществува единствено съзнанието, а светът на обектите съществуват в него.

представяват израз на будисткото учение и взаимно се допълват в светлината на практиката.

В **Трета глава** (стр. 104-128), озаглавена „Споровете между будисти и неоконфуцианци в края на династията Корьо и началото на династията Чосон (XIII – XV в.)”, анализираме събитията, случили се през втората половина от управлението на династията Корьо, които довеждат до криза в корейския будизъм. Кулминацията на тези събития е сблъсъкът между будизма и неоконфуцианството. Макар в политически план победата на конфуцианците да е пълна, изследването се стреми да докаже, че в сферата на интелектуалния дебат будисткия мислител Кихуа (1376 – 1433) успява да даде достоен отговор на нападките на своите идеологически опоненти, като същевременно постига своеобразен философски синтез, обобщавайки основните концепции на будистката мисъл от онзи период в сферата на онтологията, етиката и социалната философия. В главата се анализират съчиненията „Свод от критики срещу будизма” на корейския неоконфуциански мислител Чон Доджон (1342 – 1398) и „Изложение на правилното” на будисткия монах Кихуа (1376 – 1433), който пише своя трактат като отговор на критиките, сумирани в текста на Чон. Анализът ни показва, че и двете съчинения, които разглеждаме, могат да бъдат определени като философски в пълния смисъл на думата. Мистиката и употребата на езотеричен език са напълно изключени и това, което реално откриваме в тях, е *размяна на ясно формулирани, логически издържани рационални аргументи*. Сблъсъкът на двете парадигми – неоконфуцианската и будистката е изваден от контекста на конкретните исторически събития около възцаряването на Чосонската династия. По този начин двата текста ни предлагат един универсален модел за разбиране на будистко-конфуцианския конфликт.

Посредством споровете между будисти и неоконфуцианци като основна форма на духовно-теоретична дейност за този период в Корея разкриваме сблъсъкът между два фундаментално различни типа отношение към света и живота, към природното и социалното битие. Идеалът на конфуцианството е „дзюн-дзъ”

(достойният мъж). Едно от най-важните качества, които той трябва да развива у себе си е „жън”. Терминът „жън” е многопластов, но най-близкия превод на западни езици е „човечност”. Йероглифът *жън* е съставен от знаците означаващи *човек* и числото *две*. Така идеята, заложена в самото графично изображение е, че човекът не е затворена в себе си монада, а става истински човек единствено във взаимодействието си с другите. Цялата тази екстровертност на конфуцианството е трудно съвместима с будисткия мироглед, който поставя акцент върху самовглъбението и се отнася с пренебрежение към светското. Будистките концепти „метта” и „каруна”⁸ изразяват по-скоро състояния на ума, отколкото конкретни действия по отношение на другите. Обратно на това, конфуцианското „жън”, както вече казахме, се осъществява винаги в практическото взаимодействие между хората. Освен това в Махаяна будизма съществува и идеалът за „бодхисаттва”, който желае всички живи същества да достигнат освобождението⁹. Това „освобождение” обаче, е само празна абстракция за последователите на Кун-дзъ (Конфуций), които са заети с непосредственото подобряване на човешката ситуация тук и сега, в този свят.

Според нас неоконфуцианската натурфилософия от онова време е имала претенцията да играе същата роля, каквато днес имат естествените науки при обясняването на света. Тя се е стремяла да разгадае механизма на битието, без при това да разчита на никакви отвъдсветовни принципи, а опирайки се единствено върху наблюдението на природата и естествените сили на разума. Учението на Сон-будизма се интересува повече от вътрешния свят на човека, отколкото от изследването на природните явления. То се стреми да разбере природата на ума и начина, по който той функционира. В термините на Западната философия конфуцианския подход към живота може да се определи като *vita activa* (активен

⁸ Метта – санскритски термин, който на български се предава като „любяща доброта”; Каруна най-често се предава като „състрадание”.

⁹ В Чан, Сон и Дзен традицията съществуват т.нар. *Четири обета на бодхисаттва*. Първият от тях е обет, да бъдат доведени до освобождението всички живи същества, макар техният брой да е безкраен. Вторият е, да бъдат унищожени всички *клеши* (душевно замърсявания). Третият – да бъдат изучени всички будистки учения, колкото и да са многобройни. Четвъртият – да бъде следван будисткия Път докрай.

живот, живот на действието). Той е ориентиран към семейното, социалното, политическото и предполага активни действия за преобразуване на заобикалящата среда. Будисткият подход е *vita contemplativa* (съзерцателен живот). Ориентиран е към вътрешните реалности, които са извън и отвъд политическото. Въз основа на тези разлики, извеждаме тезата относно победата на неоконфуцианството на политическо равнище, като повратен момент в историята на религиозно-философската традиция на Корейския полуостров, с който се затваря и историческата рамка на нашето изследване, имащо за свой обект философията на корейския будизъм.

Третата глава завършва с анализ на последиците от будистко – неоконфуцианския сблъсък от края на XIV и началото на XV в. и последвалото го трайно изтласкване на будизма от обществено-политическия живот на Корейския полуостров. Изводите от този анализ според нас са от съществено значение за разбирането на съвременната религиозна демография в Република Корея, която е атипична по отношение на другите развити страни с демократично управление в източноазиатския регион.

Последната, **Четвърта глава** (стр. 129-141) е озаглавена „Характерни особености на корейската будистка философия от изследвания период и мястото ѝ в източноазиатската мисловна традиция”. В нея синтезираме последиците от изследвания период за цялата религиозно-философска традиция на Полуострова, включително и за съвременното ѝ състояние.

В тази част на изследването извеждаме основните характеристики на корейската будистка философия и нейното място в религиозно-философската традиция както на Корейския полуостров, така и на източноазиатския регион като цяло. Анализираме значението на съзерцателната практика и процеса на актуализация на просветлението в контекста на живата традиция на Сон (основната форма на корейския будизъм днес). Накрая демонстрираме, по какъв начин резултатите от изследването могат да бъдат използвани в съвременния дебат в будологията относно понятията „Буда-природа” и „татхагата-гарбха”.

Докато в Китай будизмът се развива според известната поговорка: „нека да разцъфнат сто цветя, сто школи да се съревновават”, то в Корея неизменно присъства стремежът към синтез. Последният е не просто създаване на някаква еkleктична смес от идеи. Той винаги се осъществява, чрез интерпретация и реинтерпретация на понятията и доктрините в хоризонта на *тон* – идеята за взаимопроникване, която води началото си от Уонхьо. В Китай също са правени опити да се покаже единството на всички будистки учения, но това винаги е ставало посредством въвеждането на някаква субординация между тях. Уонхьо отхвърля подобен подход и разглежда ученията като равностойни.

На един по-напреднал етап от развитието на корейския будизъм (XII в.), откриваме същия подход в опита на Чинул да обедини доктриналното и медитативното направление. Докато мислителите от традициите на китайския Чан и японския Дзен често пъти преакцентират нетекстуалната, недискурсивната и невербализируемата страна на учението, то Сонът на Чинул, в който философията и практиката хармонично се съчетават, говори ясно и открито за същността на просветлението и пътищата към него. В неговата философия забелязваме и една друга характерна черта на корейския будизъм от изследвания период. Той поставя изключително силен акцент върху вродената *Буда-природа*. Нещо повече! За него прозрението в истинната природа на ума не е крайна цел, а начало на Пътя. Творчеството на Чинул е от изключителна важност за разбирането на целия източноазиатски будизъм, защото той излага учението за „Буда-природата” по един разбираем и логически непротиворечив начин. При него откриваме истинска философска система, с ясно дефинирани понятия, при която от централната идея за истинния Ум (или Буда-природата) се извеждат всички теоретически и практически положения (отношението същност-функция, процесът на актуализация на вроденото просветление и пр.).

По отношение на съвременните научни дебати относно характера на източноазиатския будизъм, в тази глава правим сравнителен анализ и на различните позиции в съвременния дебат за понятията „Буда-природа” и „татахагата-гарбха”, като същевременно се опитваме да предложим и своя такава. Сравняваме позициите от една страна на представителите на академичното течение

„Хихан-буккьо” („Критически будизъм”) като проф. Мацумото Широ и проф. Хакамая Нориаки, настояващи на не-будисткия произход и характер на доктрината за татхагата-гарбха¹⁰ и от друга, на западни учени като проф. Ч. Мюлер¹¹ и проф. С. Кинг¹², настояващи, че учението за „Буда-природата” е оригинална будистка концепция. В специален параграф (4.3., стр. 135-141) развиваме и защитаваме тезата, че разглежданите понятия не са метафизически същности (субстанции), а трябва да бъдат разглеждани в една не есенциалистка перспектива, която не влиза в противоречие с учението на класическия индийски будизъм за не-наличието на субстанциален Аз или атман (анатма-вада). Тези понятия са динамични, а не статични категории и изразяват динамиката на ставането, процеса на актуализация на определен потенциал или прехода от възможност в действителност. Следователно, те не могат да бъдат разглеждани като противоречащи на първоначалното учение на Буда.

„Буда-природата” е истинната същност на ума. Когато говорят за *Буда-природата* или *истинния Ум*, всички мислители от Сон традицията, многократно преподчертават, че тя се познава единствено, чрез акта на непосредствено прозрение, реализирано в процеса на будистката практиката. „Буда-природата” и производните ѝ понятия не изразяват метафизични субстанции, а опитни реалности. Наличието на подобен тип опитно познаваема реалност не е неудържимо в рамките на една антиесенциалистка парадигма. Отличителна черта на есенциализма е, че той гледа на битието като на обективна структура, основана върху някакъв последен метафизичен фундамент. Именно познанието на този фундамент, независимо дали става въпрос за Бога на средновековната схоластика или материята на диалектическия материализъм, се явява основна цел за разума, според есенциалисткия тип философско мислене. Една последователно

¹⁰ Вж. в Swanson, Paul L. „Why They Say Zen is Not Buddhism”, *Pruning the Bodhi tree: the storm over critical Buddhism*. Jamie Hubbard & Paul L. Swanson (ed.), University of Hawai’I Press: 1997

¹¹ Виж. Muller, A. Charles. *Innate Enlightenment and No-thought: A Response to Critical Buddhist Position on Zen. A paper delivered to the International Conference on Sōn at Paekyang-sa, Kwangju, Korea, August 22, 1998.* <http://www.acmuller.net/articles/criticalbuddhismandzen.htm>

¹² King, Sallie B., *Buddha Nature*. State University of New York: 1991

антиесенциалистка нагласа, която отрича наличието на такъв фундамент и мисли битието вече не като неподвижна структура, а като *събитие*, не би могла напълно да изключва възможността за опитното познание на такъв тип реалност като „Буда-природата”, тъй като вече не разполага с критерий, на базата на който да очертава граници на опита. Само когато битието се мисли като обективна структура, разумът се чувства в правото си да чертае такива граници. В динамиката на ставането, в случването на живия опит, се открива свободата за познанието на битието в неговата най-дълбока същност, отвъд концептуалните рамки. Оттук заключаваме, че понятия като „Буда-природа” и „татхагата-гарбха”, разбирани като израз на опитно познание на същността на ума, не могат да се разглеждат като несъвместими с първоначалната анти-есенциалистка нагласа на будистката философия.

В **Заключението** (стр. 142-145) представяме обобщените резултати от изследването. Даваме отговор на основния въпрос, който сме си поставили в тази разработка: възможно ли е, на базата на извършения анализ, да се определи будистката мисъл, която се развива на Корейския полуостров в разглеждания период, като *философия*? На Запад, философията е била определяна като наука за всеобщите закономерности, на които се подчиняват битието и мисленето. Още Аристотел дефинира онова, което нарича *първа философия*, като *наука за началата и причините* или *наука за битието като битие*. През миналия век обаче, самата западна мисъл вече изостави метафизиката и метафизическото мислене и делегитимира метанаративите. Претенцията, че философията има за цел да познава и да обяснява (под формата на някаква „система” или наративна схема) вътрешната структура на битието и да проникне в неговия последен фундамент (бил той Бог, природа, субстанция, материя и т.н.), е напълно не легитимна в постмодерната парадигма. Към това следва да добавим и факта, че политическите и икономическите реалности в съвременния свят делегитимираха и евроцентризма (който сам по себе си също е своеобразен метанаратив). Следователно, да се опитваме да прилагаме някакви западни антични, средновековни или

просвещенски критерии за това, що е философия, когато изследваме будистката мисъл в предмодерна Корея, е нелегитимен подход. Докато старата западна метафизика се опитва да проникне в структурата на битието и да достигне до последния му фундамент, будистките мислители в Корея се фокусират върху изследването на природата на човешкия ум, нейните функции и актуализирането на нейния потенциал в практическата сфера. Това ни дава основание да говорим за *екзистенциална и психологически* ориентирана философия в рамките на корейската будистка традиция и най-вече при Сон. По отношение на рационалната аргументация и систематичния подход, както критерии за философското, нашето изследване извежда наличието на такива при корейските мислители: 1. При Уонхьо използването на *логически похвати* (като „чатушкотиката“) е важен инструмент в извършения от него синтез на различните доктрини; 2. При Чинул разкрихме *система* в изложението на неговото учение, която се изгражда около централното понятие за „истинния Ум“; 3. При Кихуа *рационалната аргументация* има основна функция, което се налага от факта, че неговия текст, който разгледахме в дисертацията, е полемическо съчинение и е адресирано към читатели, които не зачитат авторитета на будистките сутри. Към всичко това трябва да добавим, че мислители като Уонхьо и Чинул дават *ясни и точни дефиниции на понятията*, които стават нормативни за традицията. Всичко това ни дава основание да заключим, че *да се говори за философия на корейския будизъм е напълно оправдано*.

III. Резултати от изследването и тезиси за защита

Спрямо поставените в Увода цели и задачи можем да обобщим основните резултати от изследването:

1. Предложен е нов подход за историко-философския анализ на предмета на изследване, който разглежда корейския будизъм в двойствена перспектива: от една страна като културно-исторически свързан с китайската будистка традиция, а от друга, като притежаващ своя неповторима специфика.
2. Изведена и обоснована е нова периодизация на развитието на будистката мисъл в Корея, която не следва стандартния династически подход, използван от историческата наука, а е адаптирана към нуждите на философското изследване. Тя се изгражда около три центъра на синтеза в рамките на самата мисловна традиция, а именно – философските достижения на Уонхьо, Чинул и Кихуа.
3. Изведени са понятията за природата на ума, т.е. „Буда-природа” (респ. синонимните му понятия като „истинен Ум”, „татхагата-гарбха” и пр.) и „изначалното (вроденото) просветление” като централни за философския дискурс в Корея през целия изследван период. Проследихме и анализирахме тяхното развитие и достигнахме до заключението, че те не са теоретично изведени онтологически категории, а са практически постулати които функционират в два аспекта в рамките на традицията: а) доверието в собствената *Буда-природа* е основа, начален пункт на процеса на актуализация на *вроденото просветление*; б) в самия този процес на актуализация, природата на ума се познава опитно, а в следствие нейните функции се разгръщат в практическата дейност на индивида.
4. Като специфични характеристики на корейската будистка мисъл извеждаме: а) стремежът към хармонизиране на доктриналните противоречия (*хуаджен*) и изграждане на интегрален будизъм (*тон-пулкьо*); б) акцентът върху „Буда-природата” и „вроденото просветление”; в) единството на теория и практика, на доктринална подготовка и медитативно съзерцание.

5. Изследвано е мястото на корейските школи в цялостната източноазиатска будистка традиция, като анализирахме процеса на пренос на идеи от Китай, към Полуострова (а преди това от Индия към Китай). Изследвахме и мястото на будизма в религиозно-философската традиция на Корейския полуостров, като обърнахме специално внимание върху сблъсъка му с неоконфуцианството, който, по своите последици, няма аналог в други страни от източноазиатския регион. Показахме по какъв начин този сблъсък е оказал влияние и върху съвременната религиозна демография на Полуострова.

На базата на описаните резултати от изследването, издигаме следните тезиси за защита:

- 1) Корейският будизъм е религиозно-философска традиция със своя собствена, уникална специфика и въпреки китайските си корени, не може да бъде разглеждан единствено в контекста на китайския будизъм.
- 2) „Хуаджен” и „Тон-пулкъо” са специфично корейски подходи, уникални за цялата източноазиатска будистка философия.
- 3) Понятието „Буда-природа” (респ. синонимните му – „истинен Ум”, „татхагата-гарбха” и пр.) заема централно място в творчеството на най-значимите корейски мислители като Уонхьо и Чинул и е от фундаментално значение за разбиране на цялостната философия на Сон – доминиращата будистка школа на Полуострова.
- 4) Понятията „Буда-природа”, „истинен Ум” и „изначално (вродено) просветление” не са теоретично изведени онтологически категории, използвани за означаване на метафизически същности или субстанции, а са практически постулати, чиито смисъл се разкрива в контекста на будистката практика. Те не са в противоречие с класическата будистка концепция за анатман.

Справка за приносите в дисертационния труд:

Според авторовата самооценка най-съществените приноси елементи в дисертационния текст са следните:

1. Дисертацията се явява първото у нас изследване на философията на корейския будизъм.
2. В процеса на изследването бе създаден нов модел на периодизация на развитието на будистката мисъл в Корея, която не следва стандартния династически подход, използван от историческата наука, а е адаптирана към нуждите на философското изследване.
3. Разработва се екзистенциална и психологическа интерпретация на понятията „Буда-природа“, „истинен Ум“ и „изначалното (вроденото) просветление“.
4. Направен е опит да се обогати българската философска наука с имена, текстове и идеи, които не са били предмет на по-ранни изследвания.

**Апробация на резултатите от изследването и публикации по темата на
дисертацията:**

Резултатите от изследването са апробирани:

Посредством доклад, изнесен на „Корейско – български форум за политики”, секция „Култура, език, литература”, проведен на 26.11.2010 г. в ЦИЕК.

При организираня през летен семестър на учебната 2010/2011 г. и проведен пред студентите от специалност Философия на СУ „Св. Климент Охридски”, спецкурс „Будизмът в Китай и Корея: Чан и Сон”.

Публикации:

1. Статия *„Дебатът за Татхагата-гарбха (исторически насоки и съвременни измерения”*, публикувана в сп. „Философия”, МОМН, 2010, бр. 3, стр. 37-44.
2. Статия *„Философията на Уон Хьо и духът на корейския будизъм”*, сб. *Корейско-български политически форум 2010*, съст. проф. дфн. Александър Федотов, доц. д-р Светла Къртева-Данчева; Център по кореистика, СУ „Св. Климент Охридски”, изд. „Симолини”, София 2011, стр. 189 – 195.